

Проблеми історії України нового часу

В. С. СІДАК (Київ)

Діяльність спецслужб Російської імперії на українських землях Австро-Угорщини (кінець XIX —початок XX ст.)

Доля України, її майбутнє залежать, зокрема, і від того, чи зможе вона розв'язати відповідним чином проблему стосунків із сусідніми державами. Ця проблема виникла не сьогодні. Як відомо, на рубежі XIX — XX ст. землі України перебували під владою Російської й Австро-Угорської імперій. Кожна з них своєю головною метою вбачала розширення власних державних "горизонтів". З одного боку, Австро-Угорщина прагнула не лише зберегти своє панування у Галичині, Буковині та Закарпатті, а й мала наміри перенести свої кордони за Волинь і Поділля; з іншого, — Росія бачила свої володіння біля підніжжя Карпатських гір. Інтереси ж народу України в цьому агресивному протиборстві до уваги не брались, а її територія перетворилася на буферну зону. Протистояння Росії та Австро-Угорщини врешті-решт вилилось у відкрите збройне протиборство в роки першої світової війни.

Спецслужби Росії докладали значних зусиль до розвідувального вивчення земель австро-угорської Галичини, враховуючи ймовірність того, що вони можуть перетворитися на театр воєнних дій. Водночас велась активна протидія спецслужбам Австрії, які розгортали відповідну розвідувально-підривну діяльність у "російській" частині України.

До розвідувальної мережі Російської імперії входив ряд відомств, зокрема, розвідка Міністерства закордонних справ, котра займалася збиранням конфіденційної інформації через дипломатичні й консульські представництва, а також через платну агентуру за кордоном; агентурна закордонна мережа департаменту поліції МВС, яка орієнтувалася на збирання переважно політичної інформації; закордонні агентурні джерела Міністерства фінансів, торгівлі та промисловості, котрі збирали секретні відомості передусім фінансового, комерційного й економічного характеру; агентурна розвідка Міністерства царського двору, яка зосереджувалася на збиранні різних придворних пліток, з'ясуванні та висвітленні кулуарного, інтимного життя іноземних дворів; розвідувальний орган Військового міністерства¹.

Вся ця розвідувальна діяльність, як свідчать дослідники, між собою практично не координувалася. Кожне з цих відомств працювало на свій страх і ризик, нічого не відаючи про те, що робиться й здобувається іншими.

Тривалий час справа військової розвідки стратегічного характеру була поставлена досить слабо. Лише на початку XX ст. створено її окремий центральний осередок, який називався "7-е відділення 1-го військово-статистичного відділу 2-го генерал-квартирмейстерства Генерального штабу". За станом на квітень 1903 р., штат 7-го відділення складався з начальника (посада полковника генштабу), 8 столоначальників (штаб-офіцерів ПП), 8 їх помічників (обер-офіцерів ГШ) та допоміжного персоналу. До завдань цього підрозділу відносилися збирання, опрацювання і видання військово-статистичних матеріалів по іноземних державах, листування по військово-агентурній частині, відрядження офіцерів з науковими завданнями, розгляд винаходів по військовій частині. Як справедливо відзначав дослідник історії російської роз-

відки К. Звонарьов, у рамках 7-го відділення було поєднано цілком самостійні функції здобування інформації (оперативна робота) й її аналітичного опрацювання, що негативно відбивалося на дієздатності цього органу².

На початку 1906 р. відбулася реорганізація центрального апарату військової розвідки. Згідно з наказом по Військовому міністерству від 22 квітня того ж року було створено 5-те діловодство 1-го обер-квартирмейстерства генштабу, до якого перейшла оперативна робота військової розвідки. В його особовому складі налічувалося 5 штаб-офіцерів ГШ та 6 їх помічників. Опрацювання розвідувальної інформації переходило до діловодства 2-го обер-квартирмейстерства (всього їх було створено 6 за територіальними ознаками). При цьому узагальнення інформації по Австро-Угорщині входило до компетенції 3-го діловодства. Однак організація військової стратегічної розвідки на вищому рівні була слабо продуманою. За висловом офіцера генштабу Нікольського, вона не мала чіткої програми дій, була цілком випадковою і завжди отримувала не те, що потрібно, а лише те, що давав сліпий випадок³.

Головними суб'єктами здобування інформації російською військовою розвідкою були військові аташе за кордоном; негласні розвідники при посольствах та консульствах; офіцери, які перебували за кордоном у відрядженнях з особливими дорученнями; "статистичні відділення" штабів військових округів.

Крім розвідки, збиранням військової інформації займалися незалежно один від одного такі органи, як головні артилерійське й інженерне управління, головний кріпосний комітет Військового міністерства, головний морський штаб та ін. Це призводило до паралелізму у діяльності розвідорганів збройних сил, витрати зайвих коштів, оскільки кожен з цих органів майже не обмінювався інформацією з іншими відповідними військовими інституціями.

В роботі проти Австро-Угорщини були задіяні практично всі зазначені вище канали збирання розвідувальної інформації. Наприклад, активну розвідувальну діяльність у Відні проводив російський військовий аташе полковник Марченко. Саме йому вдалося завербувати такого "суперагента", як відповідальний працівник австрійської розвідки А. Редль, котрий співробітничав з російською спецслужбою з 1902 по 1913 р., поки раптово не був викритий і не покінчив із собою. Протягом цього періоду він видав Росії й Франції десятки австрійських агентів, передав чимало військових таємниць. На службі в Росії А. Редль отримував у десять разів більше коштів, ніж як австрійський полковник⁴.

Під тиском уряду Австро-Угорщини Марченко був відкликаний до Росії. Однак, за словами одного з керівників австрійської військової розвідки М. Ронге, "замість Марченка... отримали в особі полковника Занкевича не менш небезпечного керівника російської агентури"⁵.

Чимало російських офіцерів приїздили до австрійської Галичини під виглядом відряджень, наприклад, на навчання. Так, у документі МВС Австрії від 10 лютого 1900 р. повідомлялося про наявність серед студентів вищих навчальних закладів Львова молодих російських офіцерів, які збирали розвідувальну інформацію та займалися організацією проросійської пропаганди⁶.

Однак головними організаторами розвідувально-підривної діяльності в Галичині були відповідні органи штабів військових округів Росії. Розвідку тут вели одночасно кілька їх: Варшавський, Київський, Одеський і Московський (це вважалося доцільним з тієї точки зору, що у разі війни в Галичині буде розгортатися сформована останнім округом армія). Крім того, у край прибували офіцери-розвідники з інших військових інституцій, що врешті-решт призвело до надмірної концентрації в Галичині російських розвідників, які ставали легкою здобиччю авст-

рійської контррозвідки. Найбільш активно працювала розвідка Варшавського й Київського округів. Розвідка ж Одеського округу вважалася "нижчою від будь-якої критики"⁷.

Начальник розвідки Варшавського округу, полковник Батюшин та співробітники розвідувального відділення капітани Терехов і Лебедев створили велику агентурну мережу, керували рядом вербувальників, точніше, мали цілі "бюро" для вербувальної роботи (серед їх працівників були С. Розенберг, Зігельберг, Самуель, Пшкерт). "Правою рукою" Батюшина став Й. Герц — спеціаліст з фабрикації фальшивих документів та дезінформаційних матеріалів. Начальник розвідки Варшавського округу мав багато довірених осіб, хазяїв конспіративних квартир та інших помічників.

За схемою розміщення агентури генштабу Росії від 1906 р., агенти цього округу повинні були працювати в таких центрах Галичини, як Львів і Перемишль, а також у Кракові. В 1913 р. Варшавський округ отримав на організацію розвідки 45 тис. крб. На той час він мав 57 закордонних агентів. Однак у перші роки ХХ ст. реальні досягнення його розвідки були досить скромними. Так, за 1903—1904 рр. було здобуто лише директиву щодо охорони телеграфно-телефонних ліній Австрії у военний час та загальну частину мобілізаційної інструкції австрійського ландверу. Згодом обсяг розвідувальної роботи Варшавського округу збільшився. В 1907—1910 рр. його розвідниками було здобуто 120 австрійських і німецьких таємних документів⁸.

Досить плідно діяла розвідка Київського округу, насамперед проти Австрії. М. Ронге в своїх спогадах, зокрема, відзначав активну роботу її начальника, полковника Галина та його помічника, полковника Беловцева. На потреби розвідки цей округ отримав у 1913 р. 35 тис. крб. Його агентура (за спеціальною схемою від 1906 р.) повинна була працювати в ряді міст Австрії й Угорщини, а також у чотирьох населених пунктах, позначених на схемі літерами А, Б, В і Г⁹. Вірогідно, що це були зашифровані назви галицьких міст. Адже розвідка КВО активно працювала в цьому регіоні.

У період з 1903 до 1904 р. розвідці округу вдалося здобути ряд цінних австрійських документів. Це, зокрема, розрахунки й вказівки для прикриття мобілізації та зосередження австро-угорських військ у Східній Галичині, мобілізаційний план 11-го армійського корпусу, що розміщувався в цьому краї, секретні мобшструкції, ключ для шифрування. Було проведено рекогносцировку шляхів у Галичині загальною довжиною 128 верст.

У той же період розвідки Московського й Одеського округів жодної інформації щодо Австрії не мали.

Коротко зупинимось на конкретних проявах активності російських спецслужб у Галичині з кінця ХІХ ст. до 1913 р. Підвищену увагу проведенню розвідки в цьому регіоні Росія почала приділяти вже на початку 70-х рр. ХІХ ст. У 1887 р. австрійський дезертир М. Венцель передав до Варшави плани фортеці Перемишль. У 1889 р. в Галичині був засуджений перший російський шпигун. У 1897 р. австрійська контррозвідка знешкодила там же групу російських шпигунів, яка протягом шести років працювала по рекогносцировці шляхів сполучення.

На початку ХХ ст. робота російської розвідки поживилась. У 1902 р. в Росії були відкриті спеціальні школи для підготовки агентів. Значно більших масштабів набули засилання до Галичини груп російських офіцерів-розвідників та створення в краї агентурної мережі. Так, у 1902 р. Галичину під виглядом т. зв. "точильників" відвідала велика група російських офіцерів-розвідників. У 1907 р. групу таких же "точильників" направила туди розвідка Одеського ВО. Дії російської агентури почали набирати відверто зухвалою характеру. Так, у 1903 р.

розвідники здійснили напад на штаб 8-ої кавалерійської дивізії в Станіславі. При цьому було викрадено мобілізаційну інструкцію і шифри мирного часу.

Одним з найцінніших джерел російської розвідки була агентурна група у складі військового прокурора ландверу підполковника З. Гекайла, майора Р. фон Венцковського (Станіслав) та капітана Ахга — ад'ютанта командуючого Львівським військовим округом Австрії. В 1910 р. було викрито агентурну мережу на чолі з поштовим службовцем Ф. Стечишиним.

Першочергову увагу російська розвідка приділяла вивченню Галичини як майбутнього театру воєнних дій: збиралася інформація про фортеці, шляхи сполучення, військові частини, дислоковані у краї, їх мобілізаційні плани, проводилася рекогносцировка місцевості. В червні 1901 р. під час переходу кордону за підозрою у шпигунстві був затриманий російський підданий Т. Доманський. Як з'ясувалося, він через зв'язки серед місцевих авторитетних осіб отримав контракт на буріння свердловини на території Перемишля, зібрав інформацію про місцевість, що оточувала цю стратегічну фортецю, і намагався переправити до Росії фотознімки й карти цієї території. Завербований російською розвідкою радник Краківської дирекції поліції А. Банах через посередників передав до Росії (розвідці Варшавського ВО) картосхеми Кракова, Львова та Вільно.

У документах силових структур Австро-Угорщини періоду 1909—1912 рр. зафіксовано зростання шпигунської активності Росії в Галичині. Про це свідчили, зокрема, численні арешти у краї осіб за підозрою в шпигунстві на користь Росії, часті подорожі сюди російських офіцерів, поява великих груп російських агентів, пошкваллення діяльності розвідок Варшавського і Київського військових округів¹⁰.

У шпигунській роботі на території Галичини російська розвідка активно використовувала проросійські елементи з русофільського руху. Так, 1914 р. до суду за звинуваченням у шпигунстві на користь Росії були притягнуті два православні священники М. Сандович й І. Гудима. Слідство в їх справі встановило, що російські шпигуни мали зв'язки з лідером русофілів графом Бобринським, "Російсько-галицьким добродійним союзом", Почаївським православним монастирем. Виявилося, що ці організації були пов'язані з розвідувальним бюро у Києві.

Ще одним з центрів російської розвідки в Галичині було консульство Росії у Львові. Енергійно працював його керівник Пустошкін. Порушуючи норми міжнародного права, він часто приймав або відправляв до Росії власних кур'єрів для обміну інформацією з Центром. Лише після викриття російського шпигуна Мончаловського, який мав зв'язок з Пустошкіним, австрійські спеціальні органи домоглися відправлення останнього до Росії. Однак, як зазначалося в документі МВС Австрії від 25 травня 1909 р., співробітники російського консульства у Львові продовжували протизаконну діяльність свого попередника¹¹.

Одним з провідних напрямів підривної діяльності російських спецслужб у Галичині була організація антиавстрійської пропаганди. Вона також спиралася на русофільський рух. Росія фінансувала церкви, де велася пропаганда на користь царату, а також такі пропагандистські осередки, як русофільські читальні, школи-інтернати, газета "Прикарпатська Русь".

За австрійськими оперативними джерелами, в 1909 р. з пропагандистською місією до Австрії мала прибути велика група російських учителів під виглядом екскурсантів. Зокрема, до Праги планувалося направити близько 15 груп (у кожній по 50 осіб). За повідомленням глави адміністрації Чернівців, до Галичини й Буковини мало прибути майже 800 російських учителів. За даними австрійського генконсула в Москві,

організатором таких пропагандистських подорожей виступала дружина графа Бобринського”.

Таким чином, у передвоєнні роки зусиллями різних органів російського "розвідувального співтовариства" активно проводилися збирання інформації та пропагандистська діяльність на землях австрійської частини України. При цьому використовувалися різноманітні методи роботи, особливо агентурна розвідка, для проведення якої створювалася широка шпигунська мережа.

Перед тим, як перейти до розгляду діяльності російської розвідки у регіоні за часів першої світової війни, слід охарактеризувати контррозвідувальну роботу російських спецслужб в Україні. До 1911 р. управління військовою контррозвідкою зосереджувалося у руках департаменту поліції МВС і в корпусі жандармів Росії. Однак саме контррозвідувальна діяльність органів поліції дістала найменшого розвитку, оскільки головна увага приділялася боротьбі з політичними противниками царату всередині країни. Закордонна агентура МВС слабо використовувалася для контррозвідувальної роботи.

Але як би там не було, за свідченням згаданого вже М. Ронге, російська контррозвідка завдяки чисельному поліцейському апарату спромоглася вже наприкінці XIX ст. завдати відчутних ударів австрійській розвідці. Так, викриття австрійського шпигуна поручика фон Урсин-Прушинського потягло за собою провали ще низки агентів, у тому числі відкликання з Росії офіцера австрійської розвідки Ю. Пінтера, що працював віце-консулом у Варшаві .

Активізація роботи іноземних розвідок у західних регіонах Російської імперії змусила вжити додаткових заходів щодо організації спільної боротьби всіх відомств зі шпигунством. У документі департаменту митних зборів до начальника Радзивілівської митниці від 1 лютого 1892 р. підкреслювалося, що останнім часом на територію Росії проникають під виглядом простих мандрівників іноземні шпшуни, які ведуть топографічну зйомку прикордонної смуги, збирають інформацію для військових потреб.

З метою протидії їхній діяльності при генеральному штабі було створено "Особливу нараду" з представників військового відомства, МВС, МЗС, Міністерства фінансів та корпусу жандармів. До компетенції цього міжвідомчого органу були віднесені такі питання, як викриття іноземних шпигунів при перетинанні ними кордону з Росією, нагляд за підозрілими особами, перешкодження в'їзду до імперії осіб, що підозрювалися в зв'язках з австрійськими спецслужбами, вилучення у ворожих розвідників надбаної інформації, виселення їх з Росії.

В згаданому вище документі пропонувалася така схема роботи по виявленню іноземних шпигунів і відверненню їх протиправної діяльності Російські консули з-за кордону повідомляли правоохоронні органи своєї країни про майбутній приїзд громадян, на яких падала підозра у шпигунстві. Під час реєстрації паспортів їх прізвища підкреслювалися двома лініями, що служило для митників знаком для більш ретельного огляду речей таких іноземців. Якщо виявлялися підстави для дальшого вивчення цих громадян, то за ними встановлювався негласний нагляд поліції. В поїзді це здійснював обер-кондуктор, на станціях — станційний жандарм. Якщо виникала підозра про особливу небезпеку у можливих діях іноземця, то для нагляду за ним спеціально призначався жандармський унтер-офіцер. Після прибуття іноземця до кінцевого пункту його маршруту про це повідомлялося місцевій поліції, штабу військового округу й губернському жандармському управлінню. При викритті іноземця в момент безпосереднього проведення топографічної зйомки місцевості або вивчення ним військових об'єктів наказувалося негайно

його затримувати, брати під варту, вилучати шпигунську техніку та придбані матеріали¹⁴.

З 1911 р. загальне керівництво військовою контррозвідкою перейшло до компетенції генштабу Росії. Для проведення контррозвідальної роботи у західних губерніях країни витрачалося понад 395 тис. крб. на рік. Швидко зростала кількість місцевих контррозвідальних осередків. Так, до 1913 р. на території Варшавського ВО працювало вже 66 внутрішніх таких пунктів¹⁵. Перепідпорядкування органів військової контррозвідки генштабу поліпшило координацію цієї роботи між різними відомствами і підрозділами розвідальної системи Росії. Так, у вересні 1912 р., за розпорядженням київського генерал-губернатора, начальникам поліцейських органів було запропоновано повідомляти штабу КВО відомості про всіх Іноземних підданих, що прибули на мешкання до міста й підтримують контакти з російськими військовослужбовцями.

Закордонний розвідальний апарат Київського військового округу, у свою чергу, давав орієнтування місцевим жандармським органам щодо іноземців, які готуються для виконання спеціальних таємних місій на території Росії. Так, 1912 р. від закордонної агентури КВО надійшла інформація про серба П. Михайловича, якого генштаб Австрії готував для виконання розвідальних завдань у Росії. Після прибуття цього австрійського шпигуна до Києва за ним установили нагляд і виявили його контакти з місцевим населенням¹⁶.

У період війни 1914–1917 рр. розвідальна система російських збройних сил включала такі головні складові: агентурна розвідка штабу верховного головнокомандуючого; агентурна розвідка генерального штабу; розвідка інших відомств Росії, про які вже йшлося; військові аташе за кордоном; розвідка штабів фронтів та військових округів Росії; розвідка штабів армій; польова розвідка.

Доцільно розглянути діяльність військової розвідки, оскільки вона найбільшою мірою мала відношення до спеціальних заходів Росії в Галичині у період війни. Розвідка штабу головнокомандування російської армії й її генштабу зосереджувалася на глибокому вивченні джерел відповідної інформації з країн, що ворогували з Росією, а також третіх держав. Набуття досвіду стратегічною розвідкою за умов воєнного часу спричинилося до розробки начальником російського генштабу проекту її реорганізації. Цей план викладався в його доповідній на ім'я військового міністра від 25 січня 1916 р. У ньому, зокрема, пропонувалося, враховуючи стратегічні та географічні чинники, а також можливості для агентурної роботи в нейтральних країнах, створити чотири розвідальні групи за кордоном. Розвідкою Австро-Угорщини мали займатися дві з них. Західна розвідгрупа повинна була працювати у Німеччині, Австро-Угорщині й паралельно Франції (головна база), Швейцарії та Голландії (допоміжні бази). Південна група мала здійснювати розвідку Австро-Угорщини, Болгарії й Туреччини з базою в Греції.

Створення власної системи агентурної розвідки розпочали і штаби фронтів. На початку бойових дій вони не отримали від вищих військових інстанцій жодної вказівки щодо організації розвідки на театрі воєнних дій. Лише в статті 117-й "Положення про польове управління військ у воєнний час" на генерал-квартирмейстера штабу фронту поклалися функції керівництва фронтовою розвідкою, а також контррозвідальною діяльністю¹⁷.

Штат розвідального відділення штабу фронту згідно із згаданим "Положенням" встановлювався в складі начальника (полковника ГШ) та двох його помічників (штаб-офіцерів ГШ або штаб-офіцера ГШ і жандармського штаб-офіцера для керівництва контррозвідкою). У галузі здобуття секретної інформації штаби фронтів діяли на свій розсуд.

Що стосується фронтової контррозвідки, то її очолювали, як правило, жандармські офіцери (при штабі фронту й штабі кожної з армій). На думку одного з організаторів російської військової контррозвідки генерала М. Бонч-Бруєвича, жандармські офіцери і за умов бойових дій займалися переважно більш знайомою їм справою — пошуком "революційної крамоли" у військах. Зв'язку між фронтовими операціями та діями контррозвідки налагоджено не було, оскільки керівники контррозвідки не знали специфіки оперативно-тактичної роботи штабів. У ході розгортання бойових дій штати розвідвідділень штабів фронтів збільшилися до кількох десятків офіцерів і чиновників*.

Розглянемо організацію розвідки штабом Південно-Західного фронту російської армії, котра вела бойові дії безпосередньо на території Галичини. В ряді іноземних країн, зокрема, у Франції, Швейцарії, Іспанії, Італії, були створені агентурні групи. Крім того, штаб Одеського ВО мав власну агентуру в Німеччині, Австрії, Туреччині, Болгарії й Румунії.

Крім агентури штабу Південно-Західного фронту у названих країнах, його розвідники діяли і в різних районах австрійської та російської частин України. Так, ротмістр Максимович в Одесі займався керівництвом агентами у ряді пунктів Румунії, Бессарабії й Австрії. Співробітник розвідки штабу фронту Олександров організував перекидання агентури через лінію фронту, перебуваючи в м. Рівному, а також готував резидентів для розвідувальних резидентур на випадок відступу російських військ і окупації цієї території противником. Розвідка штабу фронту мала зв'язок з резидентурою у Золочеві, Ужгороді, Львові, Чернівцях. Розвідувальні організації існували на Буковині та в Львові (за станом на 25 листопада 1915 р., остання перебувала у стадії формування). Російська розвідка користувалася й послугами т. зв. "пересувних агентів".

Власні розвідувальні апарати створювалися штабами армій, їхня розвідка також намагалася здобути агентурні дані в іноземних країнах. Так, створити агентурні мережі для здобування (через треті країни) інформації по Австрії та Німеччині мали завдання штаби 1, 2, 3, 4, 6, 7 й 11-ї армій. Особливо великі плани щодо агентурної розвідки в Австрії мав штаб 11-ї армії. Через лідера чеського національного руху професора Т. Масарика він придбав ряд цінних агентів-чехів.

Робота розвідки армійської ланки істотно ускладнювалася через відсутність належних інструкцій і вказівок командування, а також координації дій розвідок штабів армій з боку штабу фронту, внаслідок чого виникало чимало безглузвих з професійної точки зору заходів. Наприклад, коли російські війська готувалися залишити раніше захоплений ними Львів, розвідка 3-ї та 8-ї армій почала активно вербувати серед місцевих жителів агентуру для роботи за лінією фронту. Але оскільки штаб фронту не визначив для розвідок цих армій районів їх діяльності, то траплялося так, що перспективні в агентурному відношенні особи буквально перекупувалися розвідниками цих армій один у одного. Відсутність координації дій розвідки армійського рівня призводила до того, що під час передислокації армій їх розвідувальні групи забирали із собою й агентуру. Внаслідок цього в Галичину могли потрапляти агенти — латиші, литовці, поляки та інші, котрі не знали ні української мови, ні місцевих умов¹⁹.

Активну роботу у Галичині проводила розвідка армій, дислокованих на території російської частини Польщі. Цьому сприяли серйозні агентурні позиції, що їх мала до війни розвідка Варшавського ВО. Особливо енергійно працювала розвідка 2-ї російської армії, очолювана генерал-квартирмейстером Поповим і начальником розвідвідділення штабу пол-

ковником ГШ Лебедевим, а також ад'ютантом останнього, кадровим розвідником капітаном Тереховим. Згідно з повідомленням дирекції віденської поліції від 15 березня 1915 р., розвідка 2-ї армії неодноразово засилала до Львова своїх агентів²⁰.

Головними формами й методами здобування розвідувальної інформації в умовах бойових дій було засилання за лінію фронту з окремими дорученнями "агентів-ходаків", котрі мали повертатися через кілька днів (для їх підготовки існували спеціальні школи, а для переходу за лінію фронту — "пункти переправи"), а також захоплення "язиків" та допит військовополонених, робота з таємною агентурою серед останніх, опитування дезертирів й осіб, що втекли з полону, вивчення фотографій позицій і службового листування противника, підслуховування телефонних розмов та їх радіоперехоплення тощо. У роботі в західноукраїнських землях російська розвідка спиралася на русинське населення краю, котре певною мірою підпало під вплив російської пропаганди ще до війни. Проте після лютневої революції 1917 р. у Росії діяльність її фронтової розвідки фактично зійшла нанівець.

З окупацією російськими військами Галичини (5 вересня 1914 р. був зайнятий Львів, і російські війська перебували в краї до кінця червня 1915 р.) важливим напрямом спеціальних заходів стала проросійська пропаганда й придушення опозиційних царату національно-політичних сил.

Як своєрідний інструктивний документ для пропаганди використовувалася підготовлена військово-цензурним управлінням штабу Південно-Західного фронту брошура "Сучасна Галичина. Етнографічний та культурно-політичний стан її у зв'язку з національно-суспільними настроями". В ній містилися рекомендації щодо стосунків з місцевим населенням, зокрема "кого вважати друзями і ворогами Росії", як випитувати політичні секрети, розповсюджувати прокламації; перелічувалися політичні партії регіону, називалися прізвища членів проросійських русофільських організацій²¹.

Російську адміністрацію Галичини очолив лідер русофілів граф Бобринський. Відомо, що ще до початку війни за вказівкою МВС Австро-Угорщини правоохоронним органам пропонувалося вжити проти нього (організатора підривної пропаганди) заходів як "проти небажаного іноземця". Тепер Бобринський почав проводити політику насильницької русифікації краю й переслідування національної інтелігенції. Тільки у Львові було заарештовано 1200 українських патріотів, до Росії депортовано близько 12 тис. мешканців краю²².

Після повернення в Галичину австрійських військ почалися репресії проти москвофілів. Так, було розстріляно 128 та засуджено 25 православних священників. Під категорію "москвофілів" австрійська влада штучно підводила чимало передових представників української інтелігенції національно-патріотичної орієнтації, намагаючись таким чином ослабити український визвольний рух у регіоні. Загалом внаслідок австрійських репресій було страчено близько 36 тис. цивільних осіб — мешканців Галичини і стільки ж їх загинуло в концтаборах²³. Ці цифри є найяскравішим свідченням драматичної долі народу України, який протягом століть був позбавлений власної державності.

Отже, напередодні й у роки першої світової війни українські землі стали ареною запеклої боротьби між спецслужбами Австро-Угорщини, Росії та Німеччини. В своїй діяльності вони фактично використовували аналогічні засоби, форми і методи. Не бракувало й наполегливості у вирішенні поставлених завдань як з одного, так і з іншого боку. У той період спецслужби названих держав змогли створити агентурні позиції в Україні, вивчити її економічний потенціал та політичні течії, набути досвіду організації таємної роботи на її території, схилити широкомасштабними пропагандистськими акціями на свій бік частину її громадян.

Природно, що після падіння царату названі чинники почали активно використовуватися у розвідувально-підривній діяльності й проти молоді незалежної Української держави, утвореної в 1917 р. Це зумовило необхідність організації її власних органів державної безпеки.

¹ З в о н а р с в К. К. Агентурная разведка: В 2 т. Т. 1. Русская агентурная разведка всех видов до и во время войны 1914–1918 гг. – М., 1929 – С. 3–6; Я р м ы ш А. Н Наблюдать неотступно... – К., 1992. – С. 117–118; Чайковський А С, Щ е р - б а к М. Г. За законом і над законом: З історії адміністративних органів і поліцейсько-жандармської системи в Україні (ДС – початок ХХ ст.). – К., 1993 – С 146–150

² З в о н а р е в К. К. Указ, соч – С 6–7, 11

³ Там же. – С 54,55.

⁴ Р о у а и Р. Очерки секретной службы. Из истории разведки. – СПб., 1992. – С. 225–226.

⁵ Р о н г е М. Разведка и контрразведка. – М., 1939 – С. 31.

⁶ Центр, держ іст. архів України у Києві, ф 146, оп 6, спр 1277. арк 49 (далі - ЦДІА України у Києві).

⁷ З в о н а р е в К. К. Указ, соч. – С. 13, 110

* Там же. – С. 22, 60, 65, 109.

⁹ Р о н г е М. Указ, соч. – С. 50; З в о н а р е в К. К. Указ, соч – С 60, 65 ¹⁰ ЦДІА України у Львові, ф 146, оп. 6, спр. 1283, арк 186; спр 1317, арк 989–991; спр. 1319, арк. 1

¹¹ Там же, спр. 1325, арк. 76–78, 1266–1267, 1303.

¹² Там же, арк 1303

¹³ Р о н г е М. Указ, соч – С. 12.

¹⁴ ЦДІА України у Львові, ф 146, оп. 6, спр. 1226, арк 973–975

¹⁵ З в о н а р е в К. К. Указ, соч – С. 65.

¹⁶ ЦДІА України у Києві, ф 274, оп. 1, спр. 3102, арк. 81. 345

¹⁷ З в о н а р е в К. К. Указ, соч – С. 156–157.

¹⁸ Б о н ч - Б р у е в и ч М. Д. Вся власть Советам Воспоминания. – М., 1958. – С. 57–58; З в о н а р с в К. К. Указ, соч. – С. 157

¹⁹ З в о н а р е в К. К. Указ, соч – С. 132, 178–179

²⁰ ЦДІА України у м. Львові, ф 146, оп 6, спр 1373, арк. 74–75

²¹ З в о н а р е в К. К. Указ, соч – С. 205; Р о н г е М. Указ, соч – С. 74.

²² Н а г а є в с ь к и й І Історія Української держави двадцятого століття – К.,

1993. – С. 57.

²³ Р о н г е М. Указ, соч – С. 77; Нагаєвський І. Назв, прая – С 58